

THE CULTURAL CODE OF AN ANCIENT UKRAINIAN FABLE

КУЛЬТУРНИЙ КОД ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ БАЙКИ

Лілія Кірчева

кандидат філологічних наук, доцент
E-mail: lilia_georg1976@ukr.net
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Liliia Kircheva

PhD of Philological Sciences, Associate Professor
E-mail: lilia_georg1976@ukr.net
Izmail State University of Humanities, Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of the concept of «cultural code» on the example of the history of the origin and development of an ancient Ukrainian fable. The authors present the paradigm of the development of Ukrainian literary fable as a three-stage one: ancient Ukrainian literary fable of the XVII-XVIII centuries; enlightening Ukrainian fable of the times of formation of national literature in the first half of the XIX century; literary fable of the XX-XXI centuries. The author proves that the mechanism of transmission of cultural information by linguistic units of the literary fable coincides with the general anthropocentric trends in the development of modern philological science. It is demonstrated that the origin of fables in Ukraine was significantly influenced by ancient culture, in particular the fable heritage of Aesop. Retellings of Aesop's fables are found in the poetics and rhetorics of Mytrofan Dovhalevskyi, Ilarion Yaroshevytskyi, Tikhon Aleksandrovych, Feofan Prokopovych, and Heorhii Konysskyi as material for rhetorical exercises. They were also used in the polemical literature and sermons of Ioanikii Haliatowski, Antony Radyvylovskyi, and others. However, Ukrainian artists creatively reinterpreted them and added an expressive national flavour. The concepts of heart (19), eyes (15), and soul (11), which dominate Hryhorii Skovoroda's fable works, provide clear evidence of the cordocentric basis of Hryhorii Skovoroda's philosophy as an exponent of the ideals of eighteenth-century Ukrainian society. The meaning of the concept of «cultural code» is revealed in the philosophical and semiotic understanding of the cultural code as a special system of signs, a model of the sign system. Additional meanings are distinguished through the cultural and philosophical interpretation of concepts. An ancient Ukrainian fable as an example of a cultural text appears as a complete cultural code that embodies a certain cultural tradition/matrix that defines the rules for decoding and interpreting culture as a text.

Key words: cultural code, literary fable, concept, ancient fable heritage.

Постановка проблеми. Дослідженням «культурних кодів» займаються представники багатьох наукових спеціальностей: антропологи, історики, культурологи, лінгвісти, літературознавці, філософи, етнографи. Учені-гуманітарії використовують різні методологічні підходи до аналізу культурного коду та вивчають за допомогою цього концепту явища різних порядків у межах своїх наук. Студіювання рівнів розуміння концепту «культурний код» дозволяє систематизувати існуючі підходи і виробити послідовність аналітичних процедур щодо конкретних проявів феномену «культурний код» при аналізі особливостей різних культур та їх порівнянні. **Актуальність дослідження** концепту «культурний код» на прикладі історії виникнення та становлення давньої української байки, дозволить проаналізувати надалі той чи інший культурний код від філософсько-культурологічного до його семіотичного та текстологічного значення.

Аналіз досліджень і публікацій. Інтерес вчених до поняття «культурний код» виник у XX столітті у працях європейських лінгвокультурологів. Досліджуючи феномени

національних культур, науковці представили філософсько-теоретичні засади концепту «культурний код» у значенні сутності, ядра, основи конкретної культурної системи.

У. Еко у праці «Відсутня структура» (1968) довів, що культурний код як універсальна та понятійна структура є упорядкована та ієрархічна, адже міститься в усіх оточуючих реаліях. Проте вона несе в собі безліч елементів: чим складніше є повідомлення, тим складніше є його кодування, яке містить в собі нові змісти, що складаються із різних культурних знаків. Еко пропонує розглядати культурний код як етикет, що складається з системи поведінкових норм, та як систему конвенцій, табу, ієрархій тощо. Етикет, з погляду Умберто Еко, виступає способом моделювання культурної картини світу, де поєднуються міфи та легенди, що створюють картину бачення світу з позиції окремої замкнутої спільноти та/або певного типу культури, якими в Середні віки були лицарська, церковна, чи міська культури.

Французький лінгвофілософ Ролан Барт у роботах «S/Z» (1970), «Література і реальність» (1982) інтерпретує культурний код як квінтесенцію культурного досвіду колективу, фрагменти пам'яті культури, культурні тенденції або мотиви, культурні прецеденти, які набули сконцентрованого, парадигматичного та іконічного характеру, і, як наслідок, стали знаковими системами. Таким чином, Р. Барт одним із перших обґрунтував важливість вивчення тексту культури як носія культурної традиції чи пам'яті тієї чи іншої національної культури.

Польська дослідниця Анна Вежбицька значно поповнила напрацювання з проблеми культурних стереотипів, культурних ключових слів та культурних сценаріїв в контексті проблематики кроскультурної лінгвістики та етнопрагматики у книгах: «Семантика, культура та пізнання: універсальні людські концепції в специфічних для культури конфігураціях» (1992); «Розуміння культур через їх ключові слова: англійська, російська, польська, німецька, японська» (1997); «Семантика: прайми і універсали» (1996); «Англійська мова: сенс і культура» (2006); «Слова і смисли: Лексична семантика в різних областях, мовах і культурах» (2014, у співавторстві з Кліфф Годдардом).

За останні десятиліття значно розширилася антропологічна парадигма в українських лінгвістичних та літературознавчих монографічних дослідженнях, як-от: Ярослав Ісаєвич «Мовний код культури» (1997); Ніла Зборовська «Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури» (2006); Фелікс Штейнбук «Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця XX – початку XXI століття» (2007); Флорій Бацевич «Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси» (2009); Надія Андрейчук «Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття» (2011); Володимир Манакин «Мова і міжкультурна комунікація» (2012) тощо. Віхою сучасних українських студій з вивчення людини та її місця в культурі через дослідження взаємодії мови і культури, стала поява колективної монографії «Семіотичний аналіз явищ культури» (2021), підготовлена фахівцями Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України у виразному міждисциплінарному зрізі. Автори монографії (А. Васильченко, Н. Вяткіна, О. Габович, Т. Гардашук, І. Кисляковська, Я. Кохан, В. Кузнецов, Ю. Писаренко, О. Маєвський, В. Навроцький, В. Омелянчик) представили «широкий спектр досліджень культурних явищ з використанням семіотичного підходу/методу, який відповідає основним трендам сучасних семіотичних досліджень: універсалізація (глобалізація, інтеграція) та диференціація і спеціалізація» (Семіотичний аналіз, 2021: 5), які розвиваються в контексті глобальної, універсальної, інтегральної семіотики та надають приклади її диференціації на окремі дослідницькі напрями.

Визначення дефініцій в контексті методологічних засад дослідження. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» концепт «код» інтерпретується як «система умовних знаків або сигналів для передачі, обробки та зберігання інформації», зокрема «набір знаків у сукупності зі схемою кодування для представлення інформації у вигляді даних» (Великий тлумачний словник, 2005: 559). У

якості прикладу наводяться словосполучення машинний, цифровий, графічний, штриховий, телеграфний, генетичний, мнемонічний код тощо. Поняття «кодування» передбачає перетворення на код будь-якої інформації для передачі і зберігання (Там само). В лінгвістичних дослідженнях поняття «код» уперше з'явилося у працях Ф. де Соссюра на початку ХХ ст. і закріпилося в дослідженнях Умберто Еко та Романа Якобсона. В сучасній лінгвокультурології поняття «код» розглядається під різними кутами зору гуманітарного знання. У питанні коду культури розрізняють поняття (етно)культурний, лінгвокультурний, духовний, мовний, комунікативний, концептуальний, національний, соціокод та ін.

У розумінні поняття культури поділяємо визначення сучасного українського філософа Ярослава Кохана: «Принциповою особливістю явища культури (і відповідної їй культури) є обов'язкова наявність у ньому як елемента такої властивості, як приналежність до даної культури. Інакше кажучи, всяка культура містить як елемент сингулярний зв'язок, властивість, яку можна описати словами «належати даній культурі», і щодо якої всякий носій даної культури і, відповідно, представник даної культури – і тільки він – впевнений (внутрішньо приймає), що він має цю властивість, тобто, належить даній культурі як її представник. <...> Ця властивість дозволяє в очах всякого індивіда відрізнити «своїх», тобто, носіїв його культури і представників його культури, від усіх інших «чужих». Називатимемо цю властивість ідентифікатором як даної культури, так і відповідної їй культури. Таким чином, наявність ідентифікатора є відмітною ознакою культури як такої» (Кохан, 2021: 305).

У розумінні поняття «культурний код» ми спираємося на визначення Софії Денисенко, яка потрактовує його як «як систему символів, що дозволяє передавати, зберігати й обробляти культурну інформацію» (Денисенко, 2012: 12). Концепт «національно-культурний код» розуміємо як такий, що має стосунок до певної нації, у контексті нашого дослідження – української, на початках її формування. Близьким до поняття «національно-культурний код» є визначення «етнічна картина світу». З Л.В. Савченко, вона є «цілісним уявленням про буття етносу, основна функція якої – впорядкування системи уявлень. Через етнічну картину світу людина отримує такий образ навколишнього світу, у якому всі елементи світобудови структуровані за принципом буття самої людини. Вона змінюється з плином часу, однак основа однієї етнічної картини є платформою для побудови нової, що дає можливість людині взаємодіяти зі світом» (Савченко, 2014: 37).

Культура, відзначає Олена Селіванова, це «скарбниця різних кодових систем», які не є ідентичними, і тому питання щодо системної організації й самоорганізації культури як коду є актуальними та дискусійними» (Селіванова, 2011: 357). Олена Снітко наголошує: «Код культури, утворює певну систему, в межах якої й спостерігається концептуалізація та категоризація дійсності і свідомості індивіда, а також їх вербалізація. Також вважають, що коди культури – це універсальні явища, властиві людині як представникові *homo sapiens*» (Снітко, 2008: 115). «Спостерігаючи явища мовної репрезентації знань про навколишній світ через елементи базових культурних кодів, не можна не помітити вплив позамовної дійсності, яка шляхом реалізації колективної етнічної свідомості впливає на мову. [...] Загальнолюдська культура та історичний досвід народу неодмінно забезпечують особливості його світобачення та мовної об'єктивації дійсності» (Снітко, 2008: 121).

Як основний метод у роботі використовувався метод наукового опису, що включає прийоми спостереження, суцільної вибірки, системного аналізу та синтезу, класифікації та систематизації. Застосовувалися прийоми компонентного і контекстуального аналізу семантики лексичних одиниць.

Основний виклад матеріалу. Механізм передачі культурної інформації мовними одиницями художнього тексту літературної байки збігається із загальними антропоцентричними тенденціями розвитку сучасної філологічної науки. Байкарство, незважаючи на кризу жанру у другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст., продовжує

існувати та розвиватися. Особливо значущими у ньому залишаються засоби передачі культурної інформації, специфіка яких не отримала відображення у сучасних наукових дослідженнях.

Байка – один із найдавніших жанрів дидактичної літератури епічного роду, коротка розповідь (прозова чи віршована), яка містить мораль, повчання, настанову. Жанрові характеристики байки (композиція, алегоричність) надають широкі можливості передачі культурної інформації. Інакомовний зміст байки втілюється в образах людей, тварин, рослин, предметів і явищ навколишнього світу. Тварини та навіть предмети в байці наділяються характеристикам живих істот: вони мають свою думку, роблять певні вчинки, повчають. Неживі предмети як дійові особи байок (папір, чорнило, голка тощо) містять інформацію про побут народу на певному етапі його розвитку, знаряддя праці, предмети релігійного культу, народні свята і прикмети. Антропоморфні образи (тварин та людей) дозволяють дізнатися про існування в певний історичний період певних професій і соціальних верств; пов'язані з кожним фахом знаряддя праці, предмети одягу; ставлення суспільства до представників цієї професії як носіїв певних якостей. Мораль байки характеризує моральні засади суспільства, в якому її було створено.

Розвиток жанру літературної байки в Україні можна пройшов три етапи:

1. Давньоукраїнська літературна байка XVII-XVIII ст.;
2. Просвітительська українська байка часів формування національного письменства у першій половині XIX ст.;
3. Літературна байка XX-XXI ст.

Давньоукраїнська літературна байка розвивалася в умовах книжної давньоукраїнської культури як запозичений елемент. З кінця XVI ст. в основу навчальних курсів братських шкіл, Острозької школи, Києво-Могилянської академії та інших освітніх закладів було покладено «Поетику» Аристотеля, «Риторику» Цицерона, трактати й поезію античних (Платон, Аристотель, Вергілій, Горацій, Овідій, Ювенал та ін.), ренесансних (І. Віда, Ю. Ц. Скалігер, Я. Понтан) і сучасних тодішній епосі теоретиків поетичного мистецтва (М. К. Сарбевський). Автори розрізняли два види риторичного прикладу: *правдивий* з наведенням фактів, що мали місце в минулому і *вигаданий* приклад з цілковитою вигадкою оратора, для чого якнайкраще підходили байки Езопа.

Перекази езопових байкарських сюжетів зустрічаються в поетиках і риториках Митрофана Довгалевського, Іларіона Ярошевицького, Тихона Александровича, Феофана Прокоповича, Георгія Кониського як матеріал для риторичних вправ. Також використовувалися у полемічній літературі та проповідях Іоанікія Галятовського, Антонія Радивиловського й ін. Нову літературну байку започаткував Григорій Сковорода після появи збірника «Байки Харківські» (1753-1785). Він також послуговувався античними сюжетами для створення своїх байок, однак не просто запозичив езопові фабули. А творчо їх переосмислив і додав виразного національного колориту.

У Антонія Радивиловського знаходимо надзвичайно цікаве зауваження, яке виявляє характер зв'язку аудиторія/ проповідник і яскраво ілюструє особливості тогочасної української проповіді. «...Коли слухати новин, в'єстій, яких мн'їй потрібних и басней, – зауважує Радивиловський, – то ушеса свои з охотою наклањаем; а коли слова божого в церкви слухати, откланяем уши...» (Крекотень, 1963: 31). Як зазначив В. Крекотень, проповідники самі того не підозрюючи, принесли в літератури «нові теми, ідеї, образи, сюжети і жанри. <...> Завдяки цій обставині тогочасна українська культова ораторська проза стала багатющим резервуаром не тільки релігійного, але й світського оповідного матеріалу, в тому числі й байок» (Крекотень, 1963: 32).

Відомо, що свою проповідницьку діяльність Радивиловський починає в 50-х рр. XVII ст. Закінчивши Києво-Могилянську академію, він був запрошений на посаду проповідника Києво-Печерської лаври. До нас дійшли 2 рукописі та 2 друковані збірники його проповідей, а саме «Огородок» та «Вінець» загалом в яких міститься 244 проповіді. На

відміну від Галятовського, який запозичував сюжети для прикладів переважно з Біблії і церковної літератури, то Радивилівський користувався літературними джерелами, «творами античних та ренесансних письменників, мирських істориків, різноманітних белетристичних збірників та творів тих релігійних авторів, які, в свою чергу, залюбки користувалися сюжетами, дібраними з світських джерел» (Крекотень, 1963: 33).

Катерина Махова відзначає: «А. Радивилівський використав такі традиційні байкарські сюжети 1) Соловей і Орел, 2) Ластівки і Лебеді, 3) Лис і Журавель, 4) Дерева і Сокира, 5) Вдова і Курка, 6) Гуси і Журавлі, 7) Смоквоїдка (Фігоїдка) і Дрозд, 8) Яструб і болотна Курочка, 9) Жінка і Чоловік-п'яниця, 10) Вугляр і Білильник, 11) Фалес і Жінка, 12) Орел, Лисиця і Лев, 13) Осел та Іовіш (Юпітер), 14) Орел і Горобець, 15) Пастух, Лев і Олень, 16) Подорожні і Явір, 17) Рак і Раченята, 18) Осел, Лев і Вовки, 19) Пава і Гава, 20) Лис і Козел. Значна частина байок належить до класичних езопівських сюжетів, хоча і більшість його байок не мають вказівок на безпосереднє джерело, в деяких він сам вказує на нього» (Махова, 2013: 61). Авторка вказує на творчий підхід автора до викладу езових сюжетів, який не просто передає відомий зміст, а привносить свій колорит, переробляє репліки персонажів. Так, наприклад, відомий езовий сюжет «Рак і раченята» Радивилівський доповнив яскравою кінцівкою повчального змісту: «...Кто в дому за каждый выступок сына, дщер албо челядку, не поблажаючи им, строфует, научает и карает их, таковой чрез строфоване, научене и каране живот вѣчный им позыскует. Повторе, кгда сами господа на всѣ нецноты распустятся, и оттоль тоѣ походит, же якій господар, таковая и челядка. Если господар ест заражен якою грѣховною проказою, тоєю ж проказою заражается и челядка. Если господар будет пяница, обжирца, вшетечник, кривоприсяжца, драпѣжца, то певне и домовыи его такими ж, при нем жиючи, останут <...>» (Крекотень, 1963: 129).

Слід зауважити, що всі інтерпретовані Антонієм Радивилівським байкарські сюжети застосовувалися для християнської проповіді, а відтак усі приклади мали продемонструвати вади гріховного життя, спокус, страшні наслідки неслідування Божому закону для духовного розвитку людини ((№ 4, №5, № 6, №7, № 8, № 14, № 7, № 1, № 9, № 10 – 13, № 15, № 16). Частина байок скерована на критику людських вад і торкається питань соціальних взаємин між господарями та слугами, правителями і підданими. Проповідник наголошує, що влада має бути прикладом благочестивого життя ((№ 3, № 17, № 18, № 19, № 20).

Вінцем розвитку давньоукраїнської байки став жанровий доробок Григорія Сковороди, який складається з 30 байок. Ґрунтовний аналіз впливу езової традиції на байкарську спадщину Сковороди провела Тетяна Шевчук у монографії «На перехресті епох: антична література в художній рецепції Григорія Сковороди» (2010). Окрім порівняльного аналізу байок Сковороди з претекстами, авторка зробила лексикографічний аналіз байок, беручи за основу класифікаційну схему Михайла Борецького щодо лексикографічного аналізу художнього світу байок Федра, Бабрія та Авіана. У ній розподіл іменників складається з одинадцяти семантичних рівнів: абстрактні відносини; неорганічний світ; побут і речі; життя і живий організм; фауна; флора; суспільство; розум; воля і діяльність; відчуття і почуття; релігія і міфологія. Підрахунки надали можливість отримати вичерпну картину превалювання певних концептів в баках Григорія Сковороди та порівняти результати з даними Михайла Борецького щодо спадщини античних байкарів.

«Очевидно, – констатує Тетяна Шевчук, – що за кількістю лексичних одиниць у байках Г. Сковороди переважають категорії, пов'язані з *волею* людини, особливо такі, що відображають засоби її сприяння, діяльності як такої та результатів волевиявлення: 211 окремих категорій, що в тій чи іншій мірі вживаються 463 рази. Найбільш частотними серед них є поняття позитивного навантаження – *дружби* (17 разів); *«глави»* (у значенні вершини діяльності, її *«венца»* (12) та *честі* (10). Серед негативних фігурують поняття неволі, *«пустослави»*, презирства, хули, хитрощів, дурості та глупоти, безслав'я, гріхопадіння,

підлості тощо. Вражаючим за обсягом спектром категорій, що відображають аспекти волевиявлення людини, у Г. Сковороди виступають поняття, пов'язані з її професійною діяльністю або характером занять: 82 окремі одиниці, які становлять 39% питомої ваги всередині семантичного класу «Воля» (для порівняння у Федра таких 24, у Бабрія – 33, у Авіана – 14). Загальна кількість слововжитку лексичних одиниць цього розділу у Г. Сковороди становить 145. Із них 31 лексична одиниця належить дефініції *друг*; 19 відноситься до характеристики соціального стану людини й застосовуються переважно як звертання (*госпожа, сударыня, государь, господин, хазяїн, хазяйка*); по 7 лексичних одиниць припадає на означення *півчий* та *дурень (дура)*. Решту становлять найрізноманітніші характеристики професійної діяльності людини, що мають відношення до її *вченості* (учитель(ка), філософ, мудрець, учений, богослов, студент, юрист, арифметик, алгебрик, фізик, музикант); *конфесійної належності* (проповідник, священник, преподобний, праведник, пророк, пустинник, «постник»); *ремесла* (майстер, гранувальник, «горшечник», сіяч, кухар, мисливець), *(а)соціального стану* (раб, слуга, полонений, злидар, вигнанець, пришелець, ворог, беззаконник, злодій, обманщик / багач, суддя, радник, «благодетель», керівник, наперсник); *безвідповідальності людини* («стерво», «мот») тощо» (Шевчук, 2010: 166).

Другим за обсягом слововжитку у Григорія Сковороди став семантичний розділ «Життя, живий організм і людина». Найбільший відсоток лексем прийшовся на розряд «частини живого організму», серед яких «голова, череп, волосся, очі, зуби, ніздрі, тіло, серце, шкіра, кров, внутрішності, рука, нога тощо» (Шевчук, 2010: 170). Дослідниця підсумовує: «Водночас частотність вживання тих чи тих слів цього розряду становить 33% питомої ваги слововжитку, а домінантами категоріального апарату митця цього ж розряду стають поняття *серце* (19 разів), *очі* (15) і *душа* (11), що становлять фундамент етико-філософської концепції філософа-байкаря» (Там само). Такі висновки дають наочні підтвердження кордоцентричній основі філософії Григорія Сковороди як виразника ідеалів українського суспільства XVIII ст.

Висновки. Структура концепту «культурний код» є складною та багаторівневою. Розкриття його значення відбувається у філософсько-семіотичному розумінні культурного коду як особливої системи знаків, моделі знакової системи. Додаткові значення виокремлюються через культурно-філософську інтерпретацію понять. Давня українська байка як приклад обраного нами тексту культури постає як цілісний культурний код, що втілює певну культурну традицію/матрицю, що визначає правила декодування та інтерпретації культури як тексту. Прикладне значення концепту «культурний код» на перетині різних гуманітарних наук (історія, культурологія, філософія, література та семіотика) розуміється нами як система архетипів колективної несвідомої культури на певному зрізі її розвитку, зокрема як система осмислених у культурі переживань та система усталених літературних прийомів.

Байка є унікальним жанром у плані передачі культурної інформації. Мовні одиниці, що містять культурну інформацію, відіграють у тексті байки набагато більш значиму роль, ніж в інших жанрах, оскільки засновані на алегоризмі та апелюють до культурної пам'яті певної нації. Культурний код давньоукраїнської байки невід'ємно пов'язаний з античною байкарською традицією. Антична спадщина, що заклала основи європейської культури, завжди була джерелом натхнення та нескінченним постачальником сюжетів, образів, мотивів, слугувала взірцем поетичної форми впродовж століть. Історія давньоукраїнського письменства фактично починається з перекладної літератури, виникаючи у X ст. із запровадженням християнства. Давньогрецьке і латинське письменство стало невід'ємною частиною національної літератури, адже воно віддавна сприймалося як власне, запозичене й засвоєне культурне надбання, в якому запозичені чужорідні елементи (міфологічні алегорії) поступово трансформувалися в більш-менш органічну складову національної культури.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

- Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 280 с.
- Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси. Київ: Академія, 2009. 192 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
- Денисенко С. Н., Тараба І. О. Код культури і моделювання дійсності (на матеріалі фразеології). *Мова і культура*. Вип. №1 (Том 15). 2012. С. 11-15.
- Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ: Академвидав, 2006. 504 с.
- Ісаєвич Я. Д. Мовний код культури. Київ: Вища школа, 1997. 458 с.
- Кохан, Я. О. Логічні основи теорії культури. *Семіотичний аналіз явищ культури*. К.: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди, 2021. С. 304-337.
- Крекотень В. І. Байки в українській літературі XVII-XVIII ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. 200 с.
- Манакин В. М. *Мова і міжкультурна комунікація*. Київ: Академія, 2012. 288 с.
- Махова К. Античні фабули в давній українській літературі. *Наукові праці. Літературознавство*. Вип. 212. Т. 224. Миколаїв, 2013. С. 59-63.
- Савченко Л. В. Етномакрокод духовної культури як репрезентант фразеологічної картини світу. *Лінгвістичні дослідження*. Вип. 38. 2014. С. 36-42.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2011. 844 с.
- Семіотичний аналіз явищ культури: монографія [А. Васильченко, Н. Вяткіна, О. Габолич, Т. Гардашук та ін.]. К.: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди, 2021. 396 с.
- Снітко О. С. Коду культури у мовній об'єктивації дійсності. *Studia Linguistica*. Київ, 2008. Вип. 1. С. 115-121.
- Шарманова Н. М. Духовний код як лінгвокультурний еталон нації (на матеріалі паремійних кліше). *Філологічні студії*. Вип. 15. 2017. С. 81-104.
- Шевчук Т.С. На перехресті епох: антична література в художній рецепції Григорія Сковороди. Ізмаїл: СМІЛ, 2010. 360 с.
- Штейнбук Ф. Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця XX – початку XXI століття. К.; Педагогічна преса, 2007. 292 с.

REFERENCES

- Andreychuk N.I. (2011). Semiotyka linhvokul'turnoho prostoru Anhliyi kintsya XV – pochatku XVII stolittya. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koyi politekhniki. 280 p. [in Ukrainian].
- Batsevyich F.S. (2009). Dukhovna synerhetyka ridnoyi movy: linhvofilosofs'ki narysy. Kyiv : Akademiya. 192 p. [in Ukrainian].
- Denysenko S. N., Taraba I. O. (2012). Kod kul'tury i modelyuvannya diysnosti (na materialy frazeolohiyi). Mova i kul'tura. Vyp. №1 (Tom 15). P. 11-15. [in Ukrainian].
- Isayevych YA. D. (1997). Movnyy kod kul'tury. Kyiv: Vyshcha shkola. 458 p. [in Ukrainian].
- Kokhan, YA. O. (2021). Lohichni osnovy teoriyi kul'tury. *Semiotychnyy analiz yavyshch kul'tury*. K.: Instytut filosofiyi im. H.S. Skovorody. P. 304-337. [in Ukrainian].
- Krekoten' V. I. (1963). Bayky v ukrayins'kiy literaturi XVII-XVIII st. K.: Vyd-vo AN USSR. 200 p. [in Ukrainian].
- Makhova K. (2013). Antychni fabuly v davniy ukrayins'kiy literaturi. *Naukovi pratsi. Literaturознавство*. Vyp. 212. T. 224. Mykolayiv. P. 59-63. [in Ukrainian].
- Manakin V. M. (2012). Mova i mizhkul'turna komunikatsiya. Kyiv: Akademiya. 288 p. [in Ukrainian].

Savchenko L. V. (2014). Etnomakrokod dukhovnoyi kul'tury yak reprezentant frazeolohichnoyi kartyny svitu. *Linhvistychni doslidzhennya*. Vyp. 38. P. 36-42. [in Ukrainian].

Selivanova O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediya*. Poltava: Dovkillya. 844 p. [in Ukrainian].

Semiotychnyy analiz yavyshch kul'tury: monohrafiya (2021). [A. Vasyl'chenko, N. Vyatkina, O. Habovych, T. Hardashuk ta in.]. K.: Instytut filosofiyi im. H.S. Skovorody. 396 p. [in Ukrainian].

Sharmanova N. M. (2017). Dukhovnyy kod yak linhvokul'turnyy etalon natsiyi (na materialy paremiynykh klishe). *Filolohichni studiyi*. Vyp. 15. P. 81-104. [in Ukrainian].

Shevchuk T.S. (2010). Na perekhresty epokh: antychna literatura v khudozhniy retseptsiiy Hryhoriya Skovorody. Izmayil: SMYL. 360 p. [in Ukrainian].

Shteynbuk F. (2007). Zasady tilesnoho mimetyzmu u tekstovykh stratehiyakh postmodernist's'koyi literatury kintsya XX – pochatku XXI stolittya. K.: Pedahohichna presa. 292 p. [in Ukrainian].

Snitko O. S. (2008). Kody kul'tury u movniy ob'yektyvatsiyi diysnosti. *Studia Linguistica*. Kyiv. Vyp. 1. P. 115-121. [in Ukrainian].

Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (2005). Kyiv, Irpin': Perun. 1728 p. [in Ukrainian].

Zborovs'ka N. (2006). Kod ukrayins'koyi literatury: Proekt psykhoistoriyi novitn'oyi ukrayins'koyi literatury. Kyiv: Akademydav. 504 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу концепту «культурний код» на прикладі історії виникнення та розвитку давньої української байки. Парадигма розвитку української літературної байки представлена авторами як трьохетапна: давньоукраїнська літературна байка XVII-XVIII ст.; просвітительська українська байка часів формування національного письменства у першій половині XIX ст.; літературна байка XX-XXI ст. Авторка доводить, що механізм передачі культурної інформації мовними одиницями художнього тексту літературної байки збігається із загальними антропоцентричними тенденціями розвитку сучасної філологічної науки. Продемонстровано, що зародження байкарства в Україні проходило під суттєвим впливом античної культури, зокрема байкарської спадщини Езопа. Проте українські митці їх творчо переосмислювали і додавали виразного національного колориту. Домінуючі в байкарському доробку Г. Сковороди концепти серце (19 разів), очі (15) і душа (11) дають наочні підтвердження кордоцентричній основі філософії Григорія Сковороди як виразника ідеалів українського суспільства XVIII ст. Розкриття значення концепту «культурний код» відбувається у філософсько-семіотичному розумінні культурного коду як особливої системи знаків, моделі знакової системи. Додаткові значення виокремлюються через культурно-філософську інтерпретацію понять. Давня українська байка як приклад обраного нами тексту культури постає як цілісний культурний код, що втілює певну культурну традицію/матрицю, що визначає правила декодування та інтерпретації культури як тексту.

Ключові слова: культурний код, літературна байка, концепт, антична байкарська спадщина.